

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Batavia, Sive De Antiquo Veroque Eius Insvlae Qvam
Rhenvs in Hollandia facit situ, descriptione & laudibus;
aduersus Gerardvm Noviomagvm, Libri Dvo**

Aurelius, Cornelius

Antverpiæ, 1586

Liber Secvndvs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38123

CORNELII AVRELII
DE SITV ET LAVDIBVS
BATAVIÆ
LIBER SECVNDVS.

*Reynerio Snoyo Geduano, viro doctissimo
& Medicinæ professori,*

CORN. AVRELIVS S.

PRTATISSIMA nobis est,
mi Reineri, virorum om-
nium candidissime, tuæ fla-
grantissimæ voluntatis insti-
tutio; qua pridem animo de-
stinasti, mutua Epistolarum vicissitudine,
quòd corpore separamur, in literario me-
cum stadio velitari. Conditionem fateor
pro mea virili, & quidem amicè fideliter-
que admitto. At caue tu interea, amico-
rum sincerissime, ne contra te Carneadem
prouocasse doleas; dum (quod forsitan
quàm fieri poterit breuissimè) tuarum quæ-
stionum nodos cupis dissolui; multo ille
occyter longiore quàm æquum est oratione,
ex ea quam ei facilè tribuis dicendi copia
tuas aures defatiget. Nec te Daretis qui-
dem

dem ac Entelli oblitum esse velim ; barba-
tique Hieronymi dicentis : Bos lassus forti-
ter figit pedem. Caue itaque tibi ne dum
pressius aliquando humi vestigia fixerim,
tuas dolenter obtriuero plantas. Verum hæc
interim more nostro familiariter iocati su-
mus. Tuæ enim charitati morem gerere,
quoad eius per me fieri potest, gratissimum
habeo. Veruntamen in his quæ flagitas non
me agogum & ducem ; sed socium & co-
mitem lubens offero, polliceor & spondeo.
Cum igitur intelligam te magis ex aliorum
ingenio, quàm proprio (vt qui in tuis cla-
boratissimis Batauorum Comitum & Pon-
tificum historiis ne in minimo quidem à
me dissentias) hæc ipsa dubitando propo-
nere : haud molestum nobis fuerit, quan-
tumlibet dabitur otij (nam diurni cogimur
ex religione laboris pensum reddere) suc-
cisiua tempora tibi & amicis impartiri. Igi-
tur, quoniam, teste Philosopho, dubitare in
singulis non erit inutile ; & nunquam sine
disceptatione res dubias credimus elucesce-
re ; ad indagandæ veritatis prælia tecum ac-
cingimur. quam nimirum, si quid Aristoteli
deferimus, sine disputatione quæren-
tes, haud immeritò comparabimus viris
viam qua eant ignorantibus. Accedit & his
verus

verus fidelisq̄ue testis Hieronymus, ita contra Pelagianos scribens; Socraticorum schola, inquit, consueuerat omnia adducere quæ dici possent ex vtraque parte; vt magis perspicua fieret veritas. Sed & Sacri nobis Canones in his non minimè suffragantur; vbi legimus: Veritas sæpius exagitata magis splendescit in lucem. Sicut enim in aquæ cyatho si guttam olei coniectam multum exagites, plurimos generat oculos: ita etiam variis quælibet res discussa altercationibus; oculatiorem ipsam efficit veritatem. Quapropter Scholasticis permittitur quandoque ad ardentissimam vsque bilem disputando contendere; vt vel ita rei veritas clarius elucescat. Sed iam in campum expedienda est acies. En acinace accingimur, septi armis, galeaque obtecti, hastam in agrum coniecimus. Contortis vibranda est oratio iaculis. vt quacunque nudus fuerit hostis, feriatur. Igitur vt iam tandem stadium ingrediar, nihil ambiguitatis de Batavia nostra tibi relictum esse, sed omnifariam te nostris astipulari sententiis scribis. Porro de Betua seu Batua, quam tu auctore Tacito Bethasiam credis; nonnihil à me dissentire videris. Amo in te, vt verum fatear, hanc incredibilem atque adeò accuratam

historicæ veritatis indaginem, & cumulatissimis vsquequaque eam extollere contendendo præconiis; qua profecto non tuos modò labores, verumetiam mea studia ab omnibus doctis & quidem beneuolis commendatum iri procuras. Hæc est nimirum veritas quam tota Philosophorum academia quærit; quam præclara Theologorum schola inuenit; quam denique sancta religio plenariè, atque adeò vna possidet. Morem itaque geram tuo, mi Reyneri, desiderio; modò tu vicissim memineris duplicato me fœnore remunerandum. Sed quò id facilius possis, imò vt voluptuosius, & quidem sine labore atque dispendio velis; nulla re alia opuserit, quàm vt immortale historiarum tuarum opus in lucem edas, & nostræ paruitatis opuscula, quæ tenui confecta sunt Minerua, sed tuo amori ingenuè dicata, sine fastidio lectites; & in mutua charitatis argumentum sine fine lecturias. Itaque vt ad rem nobis propositam demum pertingamus; breuiter dicimus; Neminem Latinorum qui Germaniæ describunt historias, de Betua, aut (si qui malint) Batua fecisse mentionem. Quapropter quæ olim de hac regione legimus, fideliter in medium proferemus. Cùm igitur antè duo lustra
gemi-

geminasque messes Parrifios reformationis gratia peteremus, Parlamentæ acciti auctoritate, & patrum præcepto emissi; intrauimus tandem obiter haud ignobile in Hannonia cœnobium monachorum. vbi mox ceteris comitum meorum sese reficientibus, solus bibliothecam loci ab armario admissus conscendens; inueni librum quendam pulueribus obsitum, & antiquissimo perscriptum caractere, qui omnes Germaniæ Belgarumque historias continebat. In hoc quæ nunc de Betua, deque Bethasia, & nostra denique Batauia scripturus sum legi & collegi. Nam ibidem ferè biduo propter aëris inclementiam hospitati sumus. At de Betua primùm quid hîc legerim tibi literis mandare curabo. Igitur Agrippinensium Vbiorumque ecclesia, suo ineuitabili fato priuata pastore; cùm iam circumquaque Arriana pestis immineret, prouisum est Synodali Episcoporum Galliæ & Germaniæ concilio (cui tum maximè Martinus Turonensis præsidebat) vt Seuerinum, seuerum hæreticorum in Aquitania oppugnatorem eidem præficerent. Qui patrum decreta humiliter suscipiens, relicta protinus Burdegala Coloniam petit, vt munus sibi ab Episcopis iniunctum sagaciter

exequatur. Hunc non ita longo post tempore, suorum quidam ex Aquitanica regione proceres sunt consequuti. Quibus ut apud se commanendi locum prouideret; orat Seuerinus Brabonem Caroli septimi filium, Pepiniq̄ue primi Brabantia Ducis auum, qui tum Gelriae & Hasbaniae praesidebat, ut suis cognatis sedem alicubi ordineret. Qui, praesulis charitate deuictus, & gratia; insulam Rheni in Gelria eis concessit, & ipse in Landeno sibi mansionem statuit. Hi itaque proceres cum terram sibi a Brabone concessam viderent esse campestram & planam, facileque meabilem, Betuam ex situ loci vocitarunt. Betere enim veteres, bene & sine molestia ire interpretantur. quemadmodum etiam ubi in regionibus intra Alpes & monticulos, terra occurrit plana & campestris, eam continuo Campaniam appellamus. Ita in diuinis reperitur scripturis, cum Martyrum memoria recensentur, Campania Galliae, ubi Rhemorum ciuitas est, quae Francorum reges sacro initiat chrismate; & Campania Italiae quae nunc Terralaboris dicitur: quod haec quondam loca, circumiacentium comparatione, non montosa, sed aequalia & gressu facilia, pascendisque pecoribus apta esse

cogno-

Brabo.

Betua appellatio unde fluxerit.

Campania.

cognoscuntur. Quocirca multo omnium facillimè possumus colligere, nihil de Betua Romanos olim scriptores meminisse; quæ id sibi nominis tum primum accepit, cum Theodosius minor rerum potiretur. Deinde ab ea tempestate, & Werenfridi temporibus, qui Catholicæ fidei radiis eam primus illustravit, in hunc vsque diem apud nos idem perseuerat nomen. Nihil tamen hæc Sicambrorum portio quantula est, cum Bethasia, neque nostra cum Batauia commune habet. Et quoniam horum procerum (quos Sancti Seuerini cognatos memorauimus) alij supernè, alij infernè morabantur: vno sub nomine Betuam superiorem & inferiorem distinguebant. Hanc in possessionem longo post tempore tanquam hæreditaria successione Walgerus princeps, & ipse paterno genere Aquitanicus, cum Tersterbadiæ comitatu, prope Tilam commorans acceperat; priusquam frater suus iunior Theodericus, à Carolo Caluo Francorum rege, post Danorum incursionem, Batauia, nunc Hollandia, donaretur. Hæc de Betua interim mi Reyneri tibi sufficere credimus.

PORRO de Bethasia, quæ priore libro Batauiæ gloriam tuentes scripsimus,

D 4   tura

tu rarissima habeto omnia; quoniam eodem ex fonte libroque memorato ea nostris tibi verbis accuratè satis expressimus. Hæc enim Bethasia Mosanorum est regio; cuius, ut ipse nosti, meminit frequenter Tacitus. Hic milites Romani suas stationes & hyberna agebant; quòd natio illa quasi medius Germaniæ Galliæque sinus videbatur; ut eò facilius Austrasiorum & Lingonum regna, quæ nunc Lotharingos & Burgundiones complectuntur, in fide & officio retinerent. Hic præterea, ne quid Imperiali deesset industriæ & commodo, Octavianus Imperator semper Augustus in honorem patris sui, Octaviam urbem haud procul à mari condidit; propter argenti fodinas in monte Vosago, salisque fontes candidissimi. At mirum dictu, ubi tum mare propius affluebat, ibi nunc dum vorat & reuomit dira charybdis aquas, amplissimam plurimis passuum millibus continentem relinquit. vnde & nos versus Septentrionem suis vorticibus acrius inuadit: tantaque facta est ab ea ætate vsque in præsens, locorum & fluminum, morumque & hominum apud Germanos, Belgas & Batauos immutatio, ut noua prope indigeant historia. Hactenus de Bethasia. Porro de nostra Batavia satis super-

Bethasia.

*Octavia
vrbs.*

superque in priore libro commentatum esse arbitror; vbi tamen (quod maximè dictum oportuit) præterisse me recolo. Dum enim omnem atque ad eò vnam in Betha-
uia describenda intorqueo mentem; alterum Rheni cursum, (vt vel gemina eius brachia non præmittam) quo ipse in Fleuum tendit, non descripsi. Igitur quemadmodum, priusquam Leidas ciuitatem Bata-
uorum longè omnium ædificiis & moribus ornatissimam Rhenus ingreditur, bicornis est: ita gemino iuxta gurgite extra præfata-
tam urbem, relicto iam rure Lopseno, prope sui nominis Burgum, vbi nunc regalis sacrarum virginum est abbatia, sese dispartit. Altero, quo per vtrosque Catthos Oceanum petit; altero, quo Caninefates Frisosque interluens, tandem propter Sancti Athelbarti regale monasterium, supraq; castrum, quod Rheni domum vetustas appellat, grandi sinu in Fleuum vsque decurrit. In vtraque Rheni huius ripa, ab eo fermè loco, quo Catthos Rhenanos deserens, versus Subsolanum in præfatum vsque tendit procursum, plurima olim viscebantur castella, villæ, pagi que populosi, domus voluptariæ, quas à volucrum circumstrepentium garritu Auium concentus vocabant. hinc nemo-

Leida.

Winichem.

Woghelle-
sanct.

renses horti, deliciarumque monticuli, saltus innoxij, & omni ferarum genere offerri, fertiles agri & palustres, omnibus aucupijs, & leporum cuniculorumque venationibus aptissimi. Hic lacus piscosi, & torrentes refrigeratorij; ita ut alteram terrestrem non desideres paradisum. Hic domus illa stabat tributaria, quam Danorum rex subactis sibi Frisiis ibidem erexerat; in qua regalis quaestor censum quotannis ad iactum aerei scuti exigebat. de qua Grammaticus Saxo miranda ponit in Historia sua, quam De Gestis Danorum accuratissime edidit. Post hanc, lucus sequebatur Baccho dicatus; undique vitibus vltimoque confitus. Eius loci incolae, Bacchiades olim, nunc Herlemij vocantur. gens dura, sed aequi tenax; ubi adhuc nostra tempestate, quum noua erigendarum aedium fundamenta effodiuntur; certissime constat, ad humani penes femoris spissitudinem veterum radices vitium inueniri. His praeterea praetoria accedit domus, & principale ciuiliu[m] causarum consistorium. quod tandem Wilhelmus Romanorum rex designatus, & Comes noster, in Hagam transtulit; erecto ibidem mira magnitudine & Imperiali quodam splendore palatio; in quo de patriae causis & negotiis tracta-

Saxo Grammaticus.

Bakenesers in Haerlem.

Curia Hollandiae Harlema Hagam translata.

tractaretur; cuius laquearia & omnia tigno-
rum ligna (mirabile visu) neque caries aut
putrilago corrodere, neque aranea suis fœ-
dare telis cernitur. Huic in descensu pluri-
mæ adiacebant arces, domusque senatoriæ;
quarum vel prima fuit Baronum de Lata *Breede-
roede.*
virga; qui legitimam à primis Hollandiæ
Comitibus progeniem ac stemmata du-
cunt; deinde dominorum de Vellefona & *Illustres fa-
milia Hol-
landia.*
Beuereuico; militum de Hemerca vel Su-
thera; de Gastrico; de Limba; de Polanio;
de Polenburgo, deque aliis plerisque (modò
nobis sine nominibus) castellis & mœnia-
nis; quæ iam partim vetustas, partim edax
flamma consumpsit. Postremo Rhenus ex-
inde progrediens, & prope Alcmariam re- *Alcmaria.*
flexo cursu, Veronam versus (olim ciuita- *Verona.*
tem Frisiorum maximam, sed à Batauorum
Comite solo potenter æquatam) ad Eurum
vsque grandi lacu procurrit. Tandem circa
arcem domumque suo illustrem nomine, & *Binechem*
vetustissimorum dominorû De Egmunda *Egmunda-
norum re-
gia stirps.*
monimentum (qui de ipso Rathbodo Fri-
sonum rege trahunt originem) tutissimum
aperiebat nauibus portum, quæ de mari ap-
pulsæ Batauos & Rhenanos suis cum merci-
bus adire cupiebant. In eum portum, pri-
mo Iustiniani Imperatoris anno, nostræque
salutis

salutis DCLXXXVII; Sanctus Wilfridus Lindisfarenſis Epiſcopus Romam iturus, flante Fauonio appulſus eſt; qui ab Aldegilo Friſiorum rege, patre Rathbodi, & omni populo honorificè receptus; primus in Friſia Chriſtum per hyemem totam prædicauit, & complures fonte abluit ſalutari. In hunc etiam, Anno DCXC; miſſus à S. Egberto Eboracenſi Archiepiſcopo Willebrordus; regnante in Anglia Catholico rege Alfrido, & præſule Coloniae Alderoino, cum vndecim verbi Dei cooperatoribus, vt Friſiam conuerteret, appulit. Ab hoc denique portu Rhenus ampliore procurſu Herlingum pertransiens, Fleuum vſq. Sceldingam ſancti Brandarij inſulam attingit. Ecce dum aliud ab Helino Rheni brachium (quod Fleuum dicunt) quærimus; forſitan opinione longius per varia terrarum ſpatia euagati ſumus. At nunc vel tandem ad propoſitas recurrat oratio quæſtiones.

N V P E R igitur dum cœnobitæ & amico erroris præcipitium adimere cupimus; nonnullis & ipſi videmur erraſſe. Scripſimus enim (nec inficias ire volumus) noſtram ibi Batauiam incipere, non vbi Walis incipit, ſed potius vbi deſinit; aut certè vbi nomen ſuum perdit; id eſt, prope arcem quam noſtra
ſtra

stra ætas Lodeſtenum vocat, haud longè ab Lodeſteyn
oppido Goricensi. Et vt audentius aliquid,
ſed non temerè efferamus; dum veluti ſub
Dædalæo quodam typo noſtram Batauiam
deſcribere, omnemque prorsus ambiguita-
tem explodere cupimus; tandem apertiffi-
mè profeſſi ſumus, non ibi noſtram initium
ſumere Batauiam vbi Moſa (manuſacto
brachiolo aluei quo Romanis breuior è Be-
thaſia in Betuam & Nouiomagum Impe-
riale præſidium tranſitus eſſet) ipſum Wa-
lim inſluit; ſed vbi Walim Moſa excipit. At
iſta mihi planè proferenti ſubſtomachantur
forſitan viri haud vulgariter eruditi; quod
Auguſto & Cæſari auſim contrauenire. At-
qui Aurelius concertet Iulio? Ille (vt fortè
lectitant) ibi dicit Batauiam incipere, vbi à
Wali Moſa recipitur. Ego autem è regione;
ibi noſtram profiteor Batauiam habere prin-
cipium, vbi Walim Moſa excipit. Nam
(vt verum fatear) plus equidem fidei noſtris
adhibeo oculis, quàm Iulij Commentariis.
Quis enim non videat iuxta Goricum (vbi
noſtræ Batauiæ caput eſt) Walim à Moſa
excipi; ſed minimè à Wali Moſam? quod
& ipſe rerum vſus & natura nos docet.
Omnis enim fluuius ſupernè descendens,
ab eo qui infernè fluit, donec mare intrat,
rite

ritè excipitur. Quod si conuertere volueris, plurimum desipies, & naturæ genium propè læseris. Vtcunque tamen est; ego hanc scopulosam cauillationem pili faciam, modò nostram monstrauro ibi incipere Batauiam, vbi Walis prope Goricum se Mosæ commiscet; donec simul vel in Helinum vsque, quo Rhenus brachio multas completitur insulas, perpetuo meatu decurrant. Atque vtinam rescire dignentur viri plurima lectione eruditi, ipsum in Commentariis Cæsarem, non vbique esse Cæsarem; hoc est, non vbique loqui vt Cæsarem. Plurimi enim eius Commentarij, qui olim marginibus à diuersis inscripti fuerant; nunc librariorum inscitia, aut temeritate, in textum Cæsaris coaluerunt; ita vt plurimavideamus Iulij Capitolini, aliorumque complurium commentatorum Iulio Cæsari falsissimè adscribi. Porrò in vetustissimo codice Cæsaris qui in monasterio regularium (quod olim Castrum Nantonis dicebatur) apud Puteolos & Aurelianum, qui ante mille & quinquaginta annos à Leone primo Romanorum Pontifice, cùm in minoribus ageret, scriptus perhibetur; sic equidem ipse legi; *A Mosæ Walis receptus insulam efficit Batauorum*; vbi per erroneam literarum

trans-

transpositionē modò legimus; *Mosa à Wali receptus insulã efficit Batauorum*. Hoc etiam inter receptissimos haud contemnendi testantur auctores, qui de Rheno celeberrimo Germaniæ fluuio ita scribunt; Rhenus multis, inquit, assumptis annibus, Mæno scilicet, Limago, Mosella, Mosa, aliisque, in Germanicum Oceanum duobus effunditur ostiis, pluribus factis insulis; quarum aliæ à Frisiis, aliæ à Sicambriis, aliæ à Batauis, hodie Hollandis, incoluntur. quorum omnium nobilissimam Plinius attestatur insulam Britannis oppositam. Quam nimirum Batauorum insulam, Cæsar, inquit, in Commentariis, Mosam fluuium accepta Rheni parte, quæ Walis appellatur, efficere dicit. Hæc eadem cum plerisque aliis in rem hanc atque sententiam transeuntibus priore libro attulimus. Nec facilè quouis modo ab ea deflecti valeo; quam & oculi nostri probabiliorem nobis faciunt; & castigatores Cæsaris Commentarij veriores approbant & defendunt. At de his hactenus. Nunc ad postremam eundem est quæstionem.

SUNT etiam nonnulli quibus nostra Bataua longè videtur angustior quàm vt Romanis tanta multitudine militare potuisset; ideoque

ideoq. ei Betuam tanquam superiorem corrupto paululum nomine Batauiam adiungi oportere. Verumenimvero hæc mihi narratio visa est quasi aquilæ iuuentus, quam nemo facile comprehendit. At qui vel Thraſonis habet ſalem, hanc facile ſoluerit quæſtionem; adeò digna res eſt vbi neruos intendam meos. O me ſcitum hominem, ſi vel homines proſum ex ſtultis inſanos fecero; aut potius ita me comparem vt ſciolorum aculeos prudens perpetiar. qui, ſi veterum ſcriptores rerum oculatius inſpicere velint; inuenient proculdubio Batauos non numero ſed humero; non millibus, ſed viribus, non anulo ſed animo, non multitudine ſed virtute, non ſtrato ſchemate ſed ſtrategemate vbique gentium pro Romano certaffe imperio. Cuius rei gratia quoties militum delectus apud principes Romanos fieret, Galli que & Germani ex nomine, ſub certo citarentur ſalario; ſolis Batauis gloria & victoria ex virtute promittebatur. Hi enim duplici remunerabantur ſtipendio; & propter ſingulare, quo ceteris præſtabant, robur, ſpeciale præ aliis donatium, quantumque volebant itineris & certaminis præcium capiebant. Hos præterea C. Caligula electiſſimos ſui corporis habuit cuſtodes
& ſtatio-

& stationarios; plus fidei nostris quàm suis deferens. Cui etiam (quum in Britanniam tendere statuisset) consuluere sui, vt Batauorum ante omnia numerum, & maximè equitum instauraret. Tanta quippe Romani Batauos æstimabant fide, constantia & virtute; vt sine illis nunquam auspicari præsumperint bellum, neque vllam sperare victoriam. His enim victoribus Hierosolyma sub Vespasiano est excisa; Italia Romanis reddita, Germania in fide & officio retenta; Anglia denique (quam ne ipse quidem Iulius euincere potuit) armipotenter est Imperio subiugata. Quæ profectò omnia Bataui non populi multitudine, sed animi virtute atque altitudine, audaciq; ferocia tanquam primipilares & Reipublicæ propugnatores perpetrarunt. Verùm vbi hæc virtus & audacia (vt plerunque fieri solet) insolentiam Batauis augere cœpit: metuens Ordeonius Romani ductor exercitus ex iactantia seditionem inter legionarios cohortesq; posse suboriri; aut certè iam iamque apud Augustam Taurinorum exortam volens reprimere; decreuit Batauos, quos tum belli fortuna petulantiores effecerat, in Britanniam, vnde à Nerone exciti erant, ocys remitti. At ille mox pœnitentia ductus, &

E   dissua-

dissuadentibus iis qui paulò antè suaserant; quòd interim viderent Batauorum cohortes vnà tendere ob veterem aduersus quartadecimanos discordiam; inferioremque Germaniam (vt Ciuili iungerentur) expectere: scripsit Herennio Gallo legionis primæ legato, qui tum Bonnam obtinebat, vt Batauos transitu arceret; sese cum exercitu sequuturum, tergisq; eorum acriter hæsurum. Bataui igitur dum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Hereanio Gallo mandata cohortium exponerent: nullum sibi bellum aduersus Romanos esse, pro quibus toties bellassent. Longa duntaxat atque irrita militia fessis, patriæ & otij cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium fore iter. Sin minus, ferro viam se facturos. At principium interno simul externoque bello parantibus fatis, Herennius superbia elatus, eis cum suis armatus hostiliter congregi parat. Interea Bataui ordinata acie in vnum veluti apes globum confluentes, hostem constanter excipere, admissis equis haud segniter concurrere, & collatis signis Bonnensium aciem conturbare, constringere, persequi, profligare, occidere, magnamque stragem facere: ita vt etiam fossata Bonnæ corporibus mortuorum opplerentur; qui metu

metu persequentium Batauorum se sponte immerferant, quòd portis recipi prae multitudine non potuere. Tantam tamque memorabilem multorum millium stragem, quos Herennius Gallus eduxerat, tribus circiter millibus Bataui confecerunt. Hæc dicimus, ut omnibus scrupulosi innotescat, nostrates non millium pluralitate, sed militum alacritate, industria & virtute congruere solere. Quapropter nemo omnium Betuam quasi infracto nomine Batauiam superiorem, nostræ pergat addere Batauiæ; ut vel exinde maiore gaudeat numero pugnatorum; quæ nunquam Betuanos, sed longè viciniore sibi Caninefates & Frisios, suæ frequenter addiscere solebat militiæ. quorum dux Brenno vir magnæ audaciæ, & claritate natalium conspicua, Ciuili se iungens, olim Romanorum castra diripuit, lixasque eorum & negotiatores inuasit, duarumque cohortium hiberna proximo Oceano irrupit. Quin potius sæpissimè legimus, nostrates magis Britannica inuocasse auxilia, quàm Betuana. Sed nec opus quidem erat. Nonne certissimò constat Comites nostros è sola Batauiam nostra, & minore Frisia (nunc simul Hollandiam ferunt) centena expeditorum millia in hostem sæpius eduxisse? Nihil igitur

tur vnquam Batauis cum Betuanis siue Sicambrijs commercij aut præsidij fuit. quos magis Gallis aduersus Cæsarem, quàm nostratibus suppetias misisse legimus; & propterea Iulium in eos mouisse; vt Romani nominis metu ac terrore quietos redderet Germanos. Sed quum illi ad primum nuntium in sylvas se occulerent, Cæsarem accensis eorum agris ad Vbios se retulisse. Tradit præterea Strabo, Sicambros Rheni accolas initia belli factitasse; quod à plerisque Germaniæ populis aduersum Drusum Liuiæ Augustæ filium duce Molone Sicambro gestum est. Ex his & horum similibus pro confesso breuiter colligi potest, Gelros (siue Betuanos, siue Sicambros dixeris) semper ad hunc vsque diem Romanis infestos, & Gallis semper fuisse obnoxios; sed nobis quàm maximè aduersantes.

Habes vel tandem mi Reyneri, omnium quos antehac vidimus candidissime, & præter summam Medicæ artis notionem, haud vulgariter, & non sine plurimorum stupore in humanitatis studiis erudite: habes, inquam, hîc verum nostræ Batauiæ initium ibi proculdubio consistere, vbi Mosam non Walis, sed vbi Walim Mosam prope Goricum excipit. Habes præterea abundè ostensum

sum Betuæ nomen recentioris esse ætatis; cuius nemo veterum Romanorum meminit, & quæ longè à Bethasia discrepet, quam sæpius vetusti scriptores memorant. Habes postremò nostram Batauiam minimè contractiorem esse quàm vt Romani Principes eam tanta fuerint dignati veneratione, suoque satellitio & mutua fraternitate, quæ vtique omnium insularum Rheni facilè nobilissima, mittebat Imperio viros etsi impari forsan numero, virtute tamen & fide omnium aliarum gentium præstantissimos. Verùm vnde & quando hæc Romanorum & Batauorum charitas & mutui amoris perpetuum fœdus originem habuerit; & vt longè ante Cæsaris tempora coaluerit; aliàs apertiùs *referemus.

De insularis nostre Batauiæ felicitate, cultu, deliciis & commerciis; quibus (veluti quoddam Orbis emporium) omnibus notissima est.

DE insulæ Batauinæ cultu, felicitate & commerciis loquuturus; quoniam proprio laus sordet in ore; nec quisquam sui suorumque testis legitimus perhibetur, in medium adducam virum mira ingenij dexteritate præditum, patria Mediolanensem,

E 3 arte

* In III. cap. libri quo De gloria & miseria septem artium liberalium agit, & Theologiã omnium facile principem statuit.

arte Medicum, nomine Aloysium Marlianum. Is pro confesso Batauiam asserens Hollandiam; in quadam Epistola D. Hieronymo Buslidiano, Arriensi præposito elegantissimè scripta, mihiq̄ue per nostrum Martinum Dorpium Theologum, virum omnium qui in humanis agunt longè candidissimum & iuxtà eruditissimum pridem transmissa, Batauiæ nostræ præconia accuratissimè decantat. cuius Epistolæ vtpote lectu dignissimæ ne fragmentum aliquod Lectoribus obuciam, totum exemplar adscribam.

Aloysius Marlianus D. Hieronymo Buslidiano Arriensi præposito Salutem.

RECTE feceris, mi Buslidiane, si meam solitudinem & raram cum amicis cœnandi consuetudinem in bonam accipies partem; naturæque id meæ dederis aut fortunæ. Naturæ, quæ vsque ab incunabulis ita me instituit, vt studiis potissimùm delecter meis, neque maiorem vllam iacturam putem quàm temporis: Fortunæ, quæ me adeù per vltima quæque exercuit, vt tandem satis latère mihi non videar, si etiam intra me ipsum latuero. Contineo igitur me apud me, & mihi viuo, cum veteribusque
amicis,

amicis, hoc est cum libris, quotidie magis in gratiam redeo; ex quibus non mediocrem fructum percipio, quum præteritæ fortunæ solamen, præsentis consilium, & futuræ remedium libri afferant, doceantq; non magis me lætæ nunc fortunæ credere, quàm docuerunt aduersam æquo animo ferre. His studiis, his amicis delector, mi Buslidiane, qui me apud te minimè ambitiosè excusant. Caue autem posthac ea vti mecum ironia, dum exoletas & immundas cœnas vestras narras. Iamdudum profectò ad Rhenum & Mosam Syrus Orontes decurrit; tantaque facta est ciuitatum, hominum & morum immutatio apud Germanos, Belgas & Batauos, vt noua historia indigeant. Quo fit, vt cum hæc mecum repeto, & cum præteritis præsentia confero, adducar Astro- nomis credere, Æthiopiam apud vos quandoque futuram. Quò enim prisca illi mores Germani & Belgæ? quò ardua & tetrica illa virtus, quæ mercatores vinum, nec aliud quicquam quod viriles eorū animos emol- lire posset, importare prohibebant, iuere? Tacitè in Galliam Belgicam & Germaniam commercio omnium gentium diuitiæ irre- psere. applaudente Germanis grauidis me- tallo, montibus natura, & vtrisque Rheno

Mosa & Oceano, continuatoque sibi navigatione penè toto orbe Europa, Asia, nuper Aphris & Indis commercio domesticis factis, orbis emporium & penè umbilicus facta est terrarum Gallia Belgica. cum diuitiis & regina pecunia, omnes gratiæ ac veneres pleno copiæ cornu venere in felicem Belgicam; cui nihil prorsus ad summam felicitatem deest, si non prisca virtus cum paupertate emigravit. Nitidi idcirco mundi que & elegantes sunt Belgæ, si omnibus conferras, præterquam Batauis. Ego enim eam insulam satis admirari non possum; siue rerum nouitate, siue pulcritudine, siue omnium rerum felicitate. Quid enim nouum magis, quàm videre Oceanum cum terris luctantem? terrasque solo paleæ intextæ & nodatæ scuto contra Oceanum tutas & vitricas? Quid ventos, dum rotas agunt flatu suo cum aquis quotidie pugnant, & quò velint aquas deriuatas? Quid denique admirabilius videri potest, quàm vno gelu totam concretam hyeme insulam cernere? vltroque citroque huc illuc virorum, fœminarum, puerorumque examina ferreis nescio quibusdam pedibus tam rapidè ferri, vt multos Icaros volantes putes & Dædalos? Redeunte autem anno, & apparente vere, quid

quid est ea insula formosius, quid viridius,
 quid herbosius, quid denique floridius? Spi-
 rant vndique opobalsama venti; prata ha-
 bent pascua, nemora, campos; tenent ar-
 menta prata; pascua nemora; feræ syluas; læ-
 ta & luxuriantes fegetes campos. Complect
 autem cælum vndique omnigenûm auium
 concentus. Scatet enim omnium auium
 genere, quas aut tellus pariat, aut aqua nu-
 triat. Hæc felix insula, cùm ad ciuitates
 peruentum est (libet ciuitates, non oppida
 appellare) offert se oculis tanta elegantia, vt
 sit non minus difficile, quò male diuertas
 quærere, quàm facilè fortuitû & optimum
 hospitium inuenire. Immundi quicquam
 importari vetat ianitor, asperso sabulo vesti-
 bulo. Intus omnia sunt summè elegantia.
 Muri tabulati ex ligno quod sponte fluctu-
 antis maris vndas æmulatur, vestiuntur. Su-
 pellex ingens. argenti, æris, metalli, tapetis
 & picti est plurimum. Lineæ telæ niues can-
 dore vincentes plusquam dici potest. Vis
 dicam vno verbo elegantiam omnium? Ex-
 puendi locus non datur. Vnde sæpe mecum
 cùm in ea insula essem egi, natam ibi eam
 anilem fabulam: Cùm duo amici cœna-
 rent loco tam picto vt nefas videretur sputo
 aliquam particulam obtinere, in malefa-

Etiam socij faciem, natura fortè somniantedum eam faceret, expuisse. Vnde commotualtero, Parce inquit, respondisse, Amice nihil faciē tua turpius hoc in loco obuium oculis meis fuit. Est præterea nihil vsquamquo humana vita carere non debeat præstantius quàm ibi. Mirum est, quicquid beata hæc insula parit tam pulchrum est, vt matre Venere editum putetur. Dij boni, quales homines, quales fœminas, quos equos, quæ cerera armenta, quæ pecora parit! vltra verò mirari hanc soli felicitatem, accedit quòd cumulationem fortunam faciat copia rostratarum nauium tanta, vt penè Germanici, Britannici, & Gallici Oceani domina dicatur. quibus ad assidua quæcum omnibus gentibus exercet commercia vtitur. Insuper tanta est lanificij cura, vt ambigere quisquam possit, dicatam ne putet Mineruæ hanc insulam, an Veneri? Linæ autem preciosæ telæ Ochemeniis telis prælatæ summum est pretium. Et ne terrarum benignitati & summæ arti mare cedere videatur, tam piscosum & beatum est, vt piscando Bataui plus argenti & auri venentur, quàm extremis laboribus alij effodiant. Ad summum delectantis est opus naturæ, & vt poëtæ ferunt Dædalea est hæc insignis Batauorum

tauorum insula. quæ si ea forma priscis temporibus fuisset, amplam fabulæ materiam dedisset. Hanc profectò posthabita Cypro, Gnido, Papho, Cytherea Venus incoluisset. Sed quorsum feror? quid insanio? Noctuam Athenis ostendo, dum tibi Galliam Bellicam & Batauorum insulam pingo. Verum non insanio, non casu sed consilio ad hæc litora delatus sum. Accuratiùs hæc percurri, ne posthac ironica nominis tui figura in nos feraris, dum vestris plus æquo detrahis, & Italis nostris eadem figura plus æquo tribuis. Nisi semper velis nos irridere, & in Italicum fletum irrumpere; nobisquæ exprobras quòd Troës fuimus. fuimus equidem Troës; nec est quicquam quod fortè nos futuros prohibeat. Petis à me, vt tibi Historiæ meæ copiam faciam. Mihi autem tantum otij nunquam fuit, vt possem historiam conari. Dices inquam, Ne vixisti. Vixi equidem. Scripsistine? Scripsi. Cur non edis? Non eadem est ratio scribendi & edendi. Scribere quocunque tempore possumus; edere autem nisi oportune. Accedit, difficilius esse emissam rem reuocare, quàm edere. Victus tamen tuo iudicio, breui ad te studiorum meorum degustationem mittam. Sed caue ne te requisiti officij

officij, & contra me suscepti negotij pœnitent. Vale.

Iste Aloysius est Mediolanensis patria, Medicus primarius Caroli principis nostri, residens Mechlinia. Hieronymus Buslidianus patria Lucemburgensis, præpositus Ariensis in Arthesia, & frater quondam Domini Francisci Buslidiani archiepiscopi Bisuntini, primarij rectoris Philippi regis Castellæ, & c.

HÆc Marlianus suo præstantissimo candore & ingenio. Quid si istis addere pergam plurima Batauiæ nostræ commoda & delicias, quæ eius perpetuam, vt ita loquar, demonstrent beatitudinem? Habet enim in primis mare portuosum, omnibus finitimis apertum & expositum; monticulos obherbescenti viriditate amœnissimos; valles & palustria feris syluestribus refertissima; campos & saltus omnigeno pecore locupletissimos; Lucellos permeabiles & innoxios; nemora quoque omnis pro tempore amœnitatis & gaudij plena, vmbriisque opacis delectabilia; quas ne ipsæ quidem Gratia desiderent densiores. Lacunas insuper & stagna admodum piscosa. Flumina suo fluxu & refluxu colonis omnibus accommodatissima. agros frugum omnium
fertiles

fertiles : sed tamen spacio breuiore, quàm vt suum expascant possessorem. Sed si quid minus est tritici aut vini, hoc nostra nobis argenti copia abundantissimè ex omni natione subministrat. Postremò ciuitates habet cōplures opulentas, mœnibus & ædificiis permagnificas; pagosque & villas innumera- biles. Vias negotiatoribus tutas, & prope- modum expositas; ita vt sine mora, quò ve- lis, siue rhedis, siue remis ocyus peruenias. Dent superi, vt de hac felici patria ad pa- triam æternæ claritatis pertingamus.

His qua de Batavia nostra scripsimus, asti- pulatur validissimè noster Erasmus uni- cum Germaniæ lumen; ita inquit in Epistola quadam:

CONVENIT inter plerosque doctos, nec id refragantibus coniecturis, eam insulam, cuius Tacitus meminit, esse quam nunc Hollandiam vocat; terram mihi sem- per & celebrandam & venerandam; vt cui vitæ huius initium debeam. Atque vtinam illi nos tam possimus honestamento vicif- sim esse, quàm illa nobis non est pœniten- da, &c. In Adagio Auris Batava.

Hac noster Erasmus, simulatq; hunc no- strum legerat codicillum.

CORNE-